

АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ

у трьох томах

За редакцією А. С. Головацького та О. І. Ковальчука

ТОМ 2

Восьме видання, доопрацьоване

Підручник для студентів закладів вищої освіти

Вінниця
Нова Книга
2025

УДК 611(075)
А64

Затверджено Міністерством освіти і науки України як підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації (лист № 1/11-12044 від 29.07.2014)

Автори:

Андрій Степанович Головацький — доктор медичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри анатомії людини та гістології медичного факультету Ужгородського національного університету МОН України.

Віктор Гаврилович Черкасов (05.01.1953 – 20.09.2020) — доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри анатомії людини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця МОЗ України.

Олександр Іванович Ковальчук — доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології та анатомії Навчально-наукового центру “Інститут біології та медицини” Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Михайло Романович Сапін (19.10.1925 – 20.03.2015) — академік, доктор медичних наук, професор.

Анатолій Іванович Парахін (12.06.1952 – 19.12.2024) — лікар, кандидат медичних наук, доцент.

Рецензенти:

Ю. Й. Гумінський — доктор медичних наук, професор кафедри анатомії людини Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова МОЗ України.

Ю. Я. Кривко — доктор медичних наук, професор, ректор Вищого навчального комунального закладу Львівської обласної ради “Львівський інститут медсестринства та лабораторної медицини імені Андрея Крупинського”.

Б. Г. Макар — доктор медичних наук, професор кафедри анатомії людини імені М. Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету МОЗ України.

Видання підготовлено відповідно до наказу МОЗ України від 22.06.2010 р. № 502 як єдиний національний підручник

Анатомія людини : підручник : у 3 т. Т. 2 / А. С. Головацький, В. Г. Черкасов, А64 О. І. Ковальчук [та ін.]. — 8-ме вид., доопрац. — Вінниця : Нова Книга, 2025. — 432 с. : іл.
ISBN 966-382-022-5 (повне зібрання)
ISBN 978-966-382-976-0 (том 2)

У другому томі підручника подано сучасні дані про будову нутрощів, центральної нервової системи та органів чуття. Дано характеристику органів, систем і апаратів органів, кровопостачання, відтоку крові і лімфи від цих анатомічних структур та їх іннервації. Допоможуть у кращому засвоєнні матеріалу зведені таблиці. В кінці кожного розділу підручника є питання для повторення і самоконтролю, які дозволяють краще зрозуміти прочитане. Анатомічні терміни подані українською і латинською мовами і відповідають Міжнародній анатомічній номенклатурі (2019).

Підручник призначений для студентів та викладачів закладів вищої освіти.

УДК 611(075)

ISBN 966-382-022-5 (повне зібрання)
ISBN 978-966-382-976-0 (том 2)

© Автори, 2008
© Автори, 2025
© Нова Книга, 2025

ЗМІСТ

СПЛАНХНОЛОГІЯ.....	6	Іннервація товстої кишки	67
ВЧЕННЯ ПРО ВНУТРІШНІ ОРГАНИ —		Вікові особливості товстої кишки.....	67
СПЛАНХНОЛОГІЯ.....	7	ПЕЧІНКА	68
План опису нутрощів	9	Частки, частини, відділи та сегменти печінки ...	71
ТРАВНА СИСТЕМА	9	Внутрішня будова печінки.....	72
РОТОВА ПОРОЖНИНА	11	Кровопостачання печінки.....	74
М'язи м'якого піднебіння і зіву	14	Іннервація печінки.....	75
Вікові особливості стінок ротової порожнини...	16	ЖОВЧНИЙ МІХУР	75
ЯЗИК	17	Вікові особливості печінки і жовчного міхура ...	77
М'язи язика	19	ПІДШЛУНКОВА ЗАЛОЗА	77
ЗУБИ.....	22	Кровопостачання та іннервація	
Характеристика зубів	27	підшлункової залози	80
Анатомічні особливості постійних зубів	28	Вікові особливості підшлункової залози.....	80
Різці.....	28	ЧЕРЕВНА ПОРОЖНИНА Й ОЧЕРЕВИНА.....	81
Верхні різці.....	30	Брижі	84
Нижні різці	30	Зв'язки печінки	84
Ікла	31	Чепці	85
Малі кутні зуби	31	Великий чеpecь	87
Великі кутні зуби.....	32	Закутки, ямки, складки та заглибини	87
Розвиток зубів	34	Короткий нарис розвитку травної системи	
Аномалії зубів	36	в онтогенезі	90
Кровопостачання зубів.....	36	Варіанти, аномалії і вади розвитку органів	
Іннервація зубів	37	травної системи.....	92
РОТОВІ ЗАЛОЗИ	37	ДИХАЛЬНА СИСТЕМА.....	95
Великі слинні залози.....	37	НІС І НОСОВА ПОРОЖНИНА	95
ГЛОТКА.....	40	Вікові особливості порожнини носа	99
Кровопостачання глотки	44	ГОРТАНЬ	99
Іннервація глотки	44	З'єднання хрящів гортані	102
Вікові особливості глотки	45	М'язи гортані.....	104
СТРАВОХІД	45	Порожнина гортані.....	107
Кровопостачання стравоходу	47	Кровопостачання гортані.....	108
Іннервація стравоходу	47	Іннервація гортані.....	109
Вікові особливості стравоходу.....	48	Вікові особливості гортані.....	109
ШЛУНОК	48	ТРАХЕЯ.....	110
Кровопостачання шлунка	54	Кровопостачання трахеї.....	112
Іннервація шлунка	54	Іннервація трахеї	112
Вікові особливості шлунка	55	Вікові особливості трахеї	112
ТОНКА КИШКА	55	БРОНХИ.....	112
Кровопостачання тонкої кишки.....	59	ЛЕГЕНІ.....	115
Іннервація тонкої кишки.....	59	Внутрішня будова легені	117
Вікові особливості тонкої кишки	60	ПЛЕВРА	122
ТОВСТА КИШКА	60	Межі легень.....	124
Кровопостачання товстої кишки	66	Кровопостачання легень	126
		Іннервація легень	127

Кровопостачання та іннервація пристінкової плеври	127	СТАТЕВИЙ ЧЛЕН	158
Вікові особливості легень і плеври	128	Кровопостачання та іннервація статевого члена.....	161
Варіанти й аномалії розвитку органів дихальної системи	128	ЖІНОЧА СТАТЕВА СИСТЕМА.....	162
СЕРЕДОСТІННЯ.....	128	ВНУТРІШНІ ЖІНОЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ.....	162
Короткий нарис розвитку дихальної системи	129	ЯЄЧНИК.....	162
СЕЧОВО-СТАТЕВИЙ АПАРАТ	131	Кровопостачання та іннервація яєчника	164
СЕЧОВА СИСТЕМА	132	Вікові особливості яєчника	164
НИРКА.....	132	МАТКА	164
Іннервація нирки.....	140	Кровопостачання та іннервація матки	167
Вікові особливості нирки	140	ОВАРІАЛЬНО-МЕНСТРУАЛЬНИЙ ЦИКЛ	167
СЕЧОВІД.....	141	Вікові особливості матки	168
Кровопостачання та іннервація сечоводів.....	142	МАТКОВА ТРУБА	169
СЕЧОВИЙ МІХУР.....	142	Кровопостачання та іннервація маткової труби	170
Кровопостачання та іннервація сечового міхура.....	144	Вікові особливості маткової труби	170
Вікові особливості сечоводів і сечового міхура.....	144	ПІХВА	170
СЕЧІВНИК.....	144	Кровопостачання та іннервація піхви	171
СТАТЕВІ СИСТЕМИ	147	Вікові особливості піхви.....	171
ЧОЛОВІЧА СТАТЕВА СИСТЕМА.....	147	ЗОВНІШНІ ЖІНОЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ	172
ВНУТРІШНІ ЧОЛОВІЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ.....	147	Кровопостачання та іннервація зовнішніх жіночих статевих органів	173
НАД'ЯЄЧКО.....	150	Вікові особливості зовнішніх жіночих статевих органів.....	174
Кровопостачання та іннервація яєчка і над'яєчка.....	151	РОЗВИТОК СЕЧОВОЇ ТА СТАТЕВИХ СИСТЕМ В ОНТОГЕНЕЗІ	174
Вікові особливості яєчка і над'яєчка	151	Розвиток внутрішніх чоловічих статевих органів.....	176
СІМ'ЯВИНОСНА ПРОТОКА	151	Розвиток внутрішніх жіночих статевих органів.....	178
СІМ'ЯНА ЗАЛОЗА	152	Розвиток зовнішніх статевих органів.....	179
Кровопостачання та іннервація сім'явиносної протоки і сім'яної залози	153	Варіанти, аномалії та вади розвитку органів сечової та статевих систем	179
Вікові особливості сім'яної залози	153	ЗАЛОЗИ ВНУТРІШНЬОЇ СЕКРЕЦІЇ.....	182
ПЕРЕДМІХУРОВА ЗАЛОЗА	153	ГІПОФІЗ	184
Кровопостачання та іннервація передміхурової залози.....	155	Розвиток, вікові особливості та аномалії розвитку гіпофіза.....	187
Вікові особливості передміхурової залози	155	ШИШКОПОДІБНА ЗАЛОЗА	188
ЦИБУЛИННО-СЕЧІВНИКОВА ЗАЛОЗА.....	156	ЩИТОПОДІБНА ЗАЛОЗА	188
Кровопостачання та іннервація цибулинно- сечівникових залоз.....	156	Кровопостачання та іннервація щитоподібної залози.....	190
СІМ'ЯНИЙ КАНАТИК	156	Розвиток, вікові особливості та аномалії розвитку щитоподібної залози.....	190
ЗОВНІШНІ ЧОЛОВІЧІ СТАТЕВІ ОРГАНИ.....	157	ПРИЩИТОПОДІБНІ ЗАЛОЗИ	190
КАЛИТКА.....	157	Кровопостачання та іннервація прищитоподібних залоз.....	191
Кровопостачання та іннервація калитки	158		
Процес опускання яєчка і формування його оболонки.....	158		

Розвиток, вікові особливості та аномалії розвитку прищитоподібних залоз.....	191
НАДНИРКОВІ ЗАЛОЗИ.....	192
Кровообіг та іннервація надниркових залоз	194
Вікові особливості надниркових залоз	195
ПАРААНГЛІЇ.....	195
ПІДШЛУНКОВОЗАЛОЗОВІ ОСТРІВЦІ	196
Кровообіг та іннервація підшлунковозалозових островців	197
ЕНДОКРИННА ЧАСТИНА СТАТЕВИХ ЗАЛОЗ.....	197
ДИФУЗНА НЕЙРОЕНДОКРИННА СИСТЕМА (APUD-СИСТЕМА).....	198
НЕРВОВА СИСТЕМА.....	200
ПОРІВНЯЛЬНА АНАТОМІЯ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ.....	209
Онтогенез нервової системи.....	211
Аномалії розвитку нервової системи.....	216
СПИННИЙ МОЗОК.....	218
Розвиток і вікові особливості спинного мозку.....	218
Аномалії розвитку спинного мозку.....	219
Зовнішня будова спинного мозку	220
Внутрішня будова спинного мозку.....	224
Оболони спинного мозку.....	230
Кровообіг спинного мозку.....	232
ГОЛОВНИЙ МОЗОК.....	234
Загальний огляд головного мозку	234
Розвиток головного мозку та його вікові особливості	238
Аномалії розвитку головного мозку.....	241
Ромбоподібний мозок	242
Середній мозок	258
Передній мозок	262
Кінцевий мозок.....	267
Оболони головного мозку.....	298
Шляхи циркуляції спинномозкової рідини	301
ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ТА СТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ	304
Пірамідна рухова система	304
Екстрапірамідна рухова система	308
Довгі аферентні провідні шляхи.....	311
Нейроанатомічні механізми взаємодії та інтеграції відчуття і руху	318
Кровообіг головного мозку	322

ОРГАНИ ЧУТТЯ.....	332
ОРГАН НЮХУ ТА ОРГАН СМАКУ	335
Анатомія органа нюху	335
Анатомія органа смаку.....	337
Розвиток органів нюху та смаку	339
Орган слуху та рівноваги	340
Зовнішнє вухо	340
Середнє вухо.....	343
Внутрішнє вухо.....	347
Звукопровідний та звукоприймаючий апарати вуха. Теорії слуху.....	353
Провідний шлях аналізатора слуху	355
Провідний шлях статокінетичного аналізатора	358
Розвиток органа слуху та рівноваги	360
Аномалії розвитку вуха	362
Орган зору.....	364
Очне яблуко (загальна анатомія)	364
Кришталік, камери очного яблука	374
Заломлюючі середовища очного яблука.....	375
Додаткові структури ока.....	376
Захисний апарат ока	379
Зоровий нерв і провідні шляхи зорового аналізатора	383
Розвиток органа зору.....	386
Аномалії розвитку ока	387
Теорії колірної зору. Колірна сліпота.....	388
СТРУКТУРНІ ОСНОВИ ШКІРНОЇ ТА СУГЛОВООВО-М'ЯЗОВОЇ ЧУТЛИВОСТЕЙ	391
ЗАГАЛЬНИЙ ПОКРИВ.....	397
Шкіра	397
Грудь. Грудна залоза	401
ПОКАЖЧИКИ	404
Український предметний покажчик.....	405
Латинський предметний покажчик.....	417
Література	430
Електронні ресурси	430
Перелік анатомічних термінів для розділів другого тому підручника (латинською, українською, англійською мовами)	431

Навчальне видання

Головацький Андрій Степанович
Черкасов Віктор Гаврилович
Ковальчук Олександр Іванович та ін.

Анатомія людини. У трьох томах. Том другий

Підручник

Редактор *О. В. Марчук*
Коректор *Л. Я. Шутова*
Упорядники ілюстрацій: *О. І. Ковальчук, В.Л. Гончаров*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*
Художнє оформлення: *Д. О. Волощук*

Підписано до друку 03.02.2025. Формат 84×108/16.
Гарнітура *Minion Pro*. Папір крейдований. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 47,88. Зам. № 2502.

ПП “Нова Книга”,
21029, м. Вінниця, вул. М. Ващука, 20.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (067) 656 26 50
E-mail: novaknyha@gmail.com
Друковані книги: www.nk.in.ua
Електронні книги: www.vilibri.com.ua